

NORNA-rapporter 93

Navn og navnebærer

Rapport fra NORNAs 45. symposium
i Skagen 1.–4. oktober 2014

Redigeret af
Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert
og Johnny G.G. Jakobsen

With summaries in English or German

NORNA-förlaget
Uppsala 2016

NORNA-rapporter 93

Udgivet af Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet i samarbejde med NORNA.

© Respektive forfattere 2016

ISSN 0346-6728

ISBN 978-91-7276-093-6

Sat med Verdana

Grafisk opsætning: Redaktionen

Omslag: Katrín Driscoll

Omslagsbillede: Martin Sejer Danielsen

Udgivet som internetpublikation på adressen:

nfi.ku.dk/publikationer/webpublikationer/norna-rapporter-93

För bedömning av manuskript till bidrag i NORNA-rapporter anlitas även utomstående vetenskapliga granskare.

Abstract

Navn og navnebærer. Rapport fra NORNAs 45. symposium i Skagen 1.-4. oktober 2014. Redigeret af Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert og Johnny G.G. Jakobsen (Name and Name bearer. Proceedings from The 45th NORNA Symposium in Skagen, 1-4 October 2014. Edited by Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert, and Johnny G.G. Jakobsen). *NORNA-rapporter 93*. 327p. Uppsala 2016. ISBN 978-91-7276-093-6.

The 45th NORNA symposium was held in Skagen in North Jutland, Denmark, from the 1st to the 4th of October 2014. The symposium was arranged by the Name Research Section at the Department of Nordic Research at the University of Copenhagen. Personal names, place-names, and urban names connected to the symposium theme "Name and name bearer" were discussed by the 25 participants from Denmark, Finland, Norway and Sweden. The symposium proceedings contain 14 of the 18 congress papers.

Keywords: NORNA proceedings, proper names, onomastics, name research, place-names, personal names, names and gender, linguistic landscapes, names in archaeology, names and legends.

Navn og navnebærere

Forsvundne bebyggelser i Klim Sogn som case story

MICHAEL LERCHE NIELSEN

Stednavneforskningen skal på basis af de bedste kildeformer tolke navnestoffet til glæde for andre sprogforskere, lokalt interesserede, historikere, arkæologer og forhåbentlig mange andre (se fx Dalberg 2000 s. 48). De forskellige sproglige tolkningsmuligheder kan understøttes gennem op-søgende arbejde i felten samt ved studier af pålidelige kort med højdekurver, jordbundsforhold m.v., og for mange stednavneforskere er denne "realgranskning" obligatorisk. Realgranskningen vanskeliggøres dog af, at mange bebyggelsesnavne ikke længere anvendes, ligesom ældre optegnelser og kort med navne på naturlokaliteter kan være vanskelige at stedfæste eksakt.

Denne artikel skal søge at argumentere for, at stednavneforskningen, særligt de traditionelle stednavneudgaver af bebyggelsesnavne, bør indbefatte analyser af de navnebærende enheder i det område, der undersøges. Inden for historiefaget kaldes dette for godshistorisk analyse med fokus på en fastlægning af godsmængdens omfang og skiftende ejerforhold gennem tiden.

Eksemplerne er hentet fra det nordjyske sogn Klim, se figur 1, hvis navnestof sammen med resten af Øster og Vester Hanherred blev udgivet som bind 21 af Danmarks Stednavne (DS) i 1991. Klim er som et kystsogn i bunden af Jammerbugten præget af enkeltgårdsbebyggelser i et karrigt landskab, hvor hovedparten af indbyggerne har måttet supplere landbruget med skiftende binæringer, især fiskeri.

Bag kystzonen findes områder med bedre dyrkningsforhold, men også her kan sandflugt hurtigt forandre livsvilkårene.

Figur 1: Klim Sogns lokalisering i Nordjylland. Kort: Martin Sejer Danielsen 2016.

I 1690 gav præsten følgende beskrivelse af de ringe kår i Klim, Torup og Vust sogne (Wulff 1887–1888 s. 148 f.):

Snart den halve Part af Markjorden, synderlig i Vust og Klim, ligger strax ved Klitten og aarlig af Sand fordærvs, og tit om Aaringerne ved St. Hansdagstider kommer der en salt og fugtig Taage af Havet, som ellers kaldes Havvaar [dvs. havgus (Espegaard 1972 s. 23)], og driver over Marken i Fjorden sønden for og tit fordærver Kornet, at det bliver dovent [dvs. muggent].

I senmiddelalderen var en stor del af jorden i Klim ejet af adelen, mens en mindre andel tilhørte kirken. Hovedparten af de få, selvejende gårde blev konfiskeret af Kronen efter

Klementsfejden i 1534, samtidig med at kirkeligt gods blev krongods efter reformationen i 1536.

Efter en forfaldsperiode som følge af 1600-tallets krigshærgninger og en generel ødegårdsperiode, fik området på ny økonomisk betydning i forbindelse med den lukrative skudehandel med Norge, der blandt andet udgik fra Klim Strand. I takt med, at skudehandlerne efterhånden afløste adelen som de førende jordejere i 1700-tallet, indtraf ændringer i bebyggelsesstrukturen. Ud over at flere af de gamle gårde blev opsplittet (P. Grishauge 1980), blev antallet af vindmøller eksempelvis også stærkt forøget, fordi en del af kornet skulle forarbejdes til gryn og mel inden udskibningen (A. Grishauge 1980). De skiftende realforhold for navnebærerne er naturligvis en vigtig forudsætning for at forstå og sammenholde de kilder, vi har til navnene i Klim Sogn.

Navnebæreren og den godshistoriske analyse

Godshistorisk analyse har længe været benyttet til belysning af landbrugsøkonomiske konjunkturer, sygdomskatastrofer, adelens og væbnerstandens vekslende udfoldelsesmuligheder, udviklingen fra mange små hovedgårde til storgodsdrift m.m. Som dansk mønstereksempel inden for dette forskningsfelt kan nævnes Gunnar Olsens *Hovedgård og bondegård* (1957) og Erik Ulsigs *Danske Adelsgodser i Middelalderen* (1968).

For stednavneforskningen kan en godshistorisk analyse i mange tilfælde tidsfæste og belyse væsentlige forhold såsom de navnebærende bebyggelsers størrelse og art gennem tiden, navneskifter til forskellig tid, samt nedlæggelse og nyetablering af bebyggelser eller opsplittning af gårde. Godshistorien kan desuden – ud over at ejerforholdene belyser konkrete navngivningsmotiver – medvirke til afklaring af fejl og uklarheder i tekstkilderne, samt til at kaste lys over tilsyneladende huller i belægsserierne for de enkelte lokaliteter. Endelig kan den godshistoriske analyse understøtte en korrekt stedfæstelse af belæg, der er fejllokaliseret til geo-

grafisk adskilte, homonyme lokaliteter. Behandlingen af Klim Sogn i DS 21 opviser, som det skal vises i det følgende, eksempler på alle disse ting.

Ågårds ejerskab i middelalderen

Hovedparten af gårdene i Klim Sogn og herredet som sådan var igennem senmiddelalderen og i efterreformatorsk tid, ca. 1450–1600, underlagt adelsslægten Gyldenstiernes betydningsfulde hovedgård Ågård i Kettrup Sogn, Øster Hanherred.

Ågårds godshistorie er analyseret af Erik Ulsig (1968 s. 230–235) på baggrund af to vigtige kilder. Det gælder dels en lovhævd, dvs. en kongelig stadfæstelse, på Mourits Nielsen Gyldenstiernes arvegods i Hannes hd., Næsbo Fjerding, udstedt 25/5 1483 (Rep 2 nr. 5240), dels en afskrift af hans datter Anne Mouritsdatters godfortegnelse i Eline Gøyes Jordebog fra 1552 (Thiset 1892 s. 451–494). Ulsig tidsfæster denne del af jordebogen til ca. 1520 eller – på grund af de mange overensstemmende fæsternavne i forhold til lovhævden fra 1483 – måske endnu tidligere (1968 s. 230, note 105).

Ved arveskiftet efter Anne Mouridsdatter Gyldenstjerne i 1550 opsplittes Ågårds underliggende fæstegods, og hovedgårdens betydning reduceres. Jens Villiam Jensen har i flere artikler analyseret dette søskendeskifte (1985, 1994, 2001). Samme forfatter berører Ågård i en undersøgelse af hovedgårdenes godshistoriske særstilling nord for Limfjorden (1983).

Det er ikke her muligt at gå i detaljer med de konkrete arveskifter, men de giver gode muligheder for at følge de enkelte godsenheder fra 1483 og frem til nutiden. Gårdenes ejerforhold fremgår desuden af præsteindberetninger, der kendes fra 1553, 1568, 1599, 1625 og 1690, samt af Markbogen fra 1683. Endelig er fortegnelserne over Kronens ledingsafgift 1562 og 1605, samt tingbøgerne fra henholds-

NAVN OG NAVNEBÆRER I KLIM SOGN

vis Hannæs Birk og Hanherrederne vigtige kilder, men desværre er tingbøgerne ikke udgivet.

Tabel 1: De to kilders oplysninger om de gårde, der hørte under Ågård. Det bemærkes, at rækkefølgen af godset er forskellig i de to lister, og der er ikke umiddelbart nogen god forklaring på, at Klim nævnes to gange i 1483-listen.

Mourits Gyldenstiernes gods 25/5 1483		Anne Mouritsdatters gods ca. 1520	
Odebyhaffue	3 gårde	Klittbogrønne	2 gårde
Tygstrup	1 gård	Kliim by	6 gårde
Clim	13 gårde	Wklitt	11 gårde
Clitten	1 gård	Rilstrup	1 gård
Clim	1 gård	Odby haffue	3 gårde
Ode	1 gård	Odenn	3 gårde
Ørsigh	1 gård	For beck	1 gård
I alt	21 gårde		27 gårde

Udnyttelsen af trykte kilder og ældstebelæg

Det er ejendommeligt, at præsteindberetningerne og lensregnskaberne ikke er medtaget som kilder i DS. Da bind 21 udkom i 1991, var jordebøgerne for 1562 og 1605 blevet behandlet i en artikel fra 1949 af C. Klitgaard. Også den vigtige jordebog over Aalborghus len fra 1562, som først i 2013 blev udgivet af Ole Færch, burde have været excerperet til samlingerne på Afdeling for Navneforskning.

Præsteindberetningerne 1568 og 1599 er publiceret af C. Rise Hansen i 1964, mens D. H. Wulff har udgivet præsteindberetningerne fra 1553, 1571 og 1625 (Wulff 1872–1874 s. 180–182) samt den fra 1690 (Wulff 1887–1888 s. 147–149). Desværre medtager Wulff ikke fæsternavne eller gårdnavne, men disse oplysninger kan i stort omfang findes i den lokalhistoriske litteratur for sognet publiceret af Andreas og Peter Grishauge siden 1980'erne.

Ifølge Klitgaard får Kronen i 1562/1605 ledingsafgift fra gårdene *Grishave*, *Klitgård*, *Fårbæk* og *Vestergård*, samt fire gårde i *Klim By* (1949 s. 105, fodnote 149). I al fald for *Grishave* og *Vestergårds* vedkommende er der tale om ældre

navnebelæg end dem, der er medtaget i DS. I de øvrige tilfælde giver jordebøgerne et vigtigt tilskud til ellers sparsomme belægsrækker. Nok så væsentlige er disse kilder naturligvis i forhold til at belyse fordelingen mellem kron- og adelsgods samt om jordløse huse i sognet.

Sammenligning af kilderne vanskeliggøres af, at de ikke er entydige omkring adskillelsen af helgårde og partsgårde, ligesom det er forskelligt, hvorledes gadehuse på de etablerede gårdtofter er medtaget. Huse nævnes i parentes nedenfor, men tæller ikke med i gårdantallet. De to ældste kilder omtaler kun Ågårds gods, og til sammenligning er uddraget Ågårds del af jordegodset i præsteindberetningen fra 1568.

Ågårds gods i Klim Sogn:

Ågård 25/5 1483	21 gårde		totalt 21 enheder
Ågård ca. 1520 (1552)	23 gårde	4 bol	totalt 27 enheder
Præsteindb. 1568 (Ågård)	16 gårde	6 bol	totalt 22 enheder

Samlet godsmængde i Klim Sogn:

Præsteindb. 1553	23 gårde	9 bol, (1 hus)	totalt 32 enheder
Præsteindb. 1568	27 gårde	9 bol, (18 huse)	totalt 36 enheder
Præsteindb. 1599	25 gårde	11 bol	totalt 36 enheder
Matrikel 1688	37 gårde		totalt 37 enheder

Pladsen her tillader ikke en detaljeret gennemgang og analyse, men de overordnede tal vidner om stor stabilitet i antallet af gårdenheder frem til moderne tid. En tilsvarende konklusion når Peter Rønn Christensen frem til omkring bebyggelseshistorien i det geografisk tilstødende naboområde Øster Hanherred i 1500- og 1600-tallet (1935 s. 107 f.), så der er formentlig tale om en generel tendens.

Først med udskiftningen i begyndelsen af 1800-tallet og gårdopsplitninger samt moderne opdyrkning og dræning indtræder store forandringer (P. Grishauge 1980 s. 61). Der er derfor grund til at udvise en sund skepsis over for navne, der umotiveret kommer og går, ligesom det er påfaldende,

hvis en lokalitet helt mangler omtale i den ældre overlevering. Lad mig illustrere dette med et par eksempler:

***Jennerhus* – et hul i belægsserien**

Blandt de svagt overleverede bebyggelsesnavne i Klim Sogn optager DS det usikre *Jennerhus* (DS 21 s. 208). Kilden til navneformen i DS er en udskrift af bebyggelsesnavne fra Markbogen 1683 i det topografiske sognelæg på Afdeling for Navneforskning. I DS foreslås det forsigtigt, at *Jennerhus* er en fejl for *Imerhus*.

Ser man på overleveringen af navnet *Imer* ses en belægsserie, der rækker fra 1500-tallet til nutiden (DS 21 s. 207 f.). Påfaldende er i denne sammenhæng hullet mellem belæggene *Emmer* i Matriklen 1664 og *Imer* på Matrikelkortet 1822, idet gården også bør have eksisteret, da matriklen 1688 blev udarbejdet.

En efterfølgende kontrollæsning af en mikrofilm af Markbogen 1683 bekræfter, at gården *Imer* faktisk omtales. Blandt bønderne i Klim By nævnes "*It HuusmandSæde (...) kaldis Jmmerhuus*". Ved en fejl er det sted i udskriften på Afdeling for Navneforskning læst som "*Jennerhuus*", og selvom læsefejlen er nærliggende, burde den aldrig have fundet vej til DS.

En fejlæsning og et spøgelsesnavn: *Kajgård*

Kajgård er ifølge DS navnet på en forsvundet gård i Klim Sogn. Gården omtales i matriklen 1688 som *Kai Gaard* og *Kai Gaards Mølle*. DS 21 anfører et yderligere belæg på *Kajgård* fra Erik Pontoppidans Danske Atlas 1769 (bind 5 s. 314), se figur 2. Selvom det ikke nævnes i DS, optræder *Kajgård* desuden i to topografiske opslagsværker, der bygger på forarbejderne til Pontoppidans Atlas: Nikolay Jonges udgave af Ludvig Holbergs Geographie eller Jordbeskrivelse (1777 s. 455) samt Hans Holks Provinzial-Lexikon over Danmark (1778 s. 278).

I DS følger herefter en længere tolkningsdiskussion, hvor der med henvisning til en række norske navne peges på et vestnordisk neutrumsord *kað* med uvis betydning(!). Også hvad det formodede, gammeldanske **kath* angår, konkluderes det, at der ikke har kunnet fastslås "nogen acceptabel tolkningsmulighed" (DS 21 s. 208).

Figur 2: Opregningen af bebyggelser i Klim Sogn (punkt 6) i Erik Pontoppidans Danske Atlas, bind 5, 1769. Bemærk *Kaigaard*, der nævnes sidst.

Godshistorisk set er det påfaldende, at en selvstændig udmatrikuleret gård med mølle kan dukke op og forsvinde igen omkring 1688. Det kalder på en kontrol af kilderne. Mens der ikke kan herske tvivl om navneformen *Kai Gaard* fra 1688, glemmer DS at skrive, at Erik Pontoppidan har sine oplysninger direkte fra Matriklen 1688. Danske Atlas har derfor ingen selvstændig kildeværdi, selvom belægsserien i DS synes at antyde dette. Sammenholdes oplysningerne i Matriklen 1688 med forarbejderne i Markbogen 1683 er det hævet over enhver tvivl, at den "forsvundne" *Kajgård* modsvarer den selvstændigt matrikulerede *Aay Gaard* (og mølle) i sidstnævnte kilde:

Aay Gaard tilhører ifølge Markbogen proprietær fru Maria Høg (Maria Høeg til Aggersborg, DAA 1949, Stam-

tavler s. 31). Vi ved fra andre kilder, at *Oddegården* har samme ejerforhold. *Oddegården* omtales ifølge DS (s. 211) første gang i Viborg Landstings skøde- og pantebog 30/3 1636. Indførslen (Holmgaard 1966–1970 s. 266 (1636 nr. 71)) vedrører Erik Kås til Aggersborgs pantsætning af *Odeg[aa]rdt i Klim* til Christen Høeg Banner. Derefter nævnes gården først igen i Matriklen 1844.

Der er tydeligvis tale om en gedigen gård, og det må derfor undre, at *Oddegården* ikke genfindes i Christian V's Matrikel fra 1688 (Pedersen 1928 s. 331). Forklaringen er den enkle, at skrivemåden 1683 afspejler den stedlige udtale af forleddet 'Odde' i *Oddegården* med *åj*- (Bennike & Kristensen 1898–1912, kort 53), og *Kajgaard* repræsenterer således en simpel læsefejl af det store 'A' som 'K', et forhold der i al fald siden 1980 har været påtalt i den lokalhistoriske litteratur (P. Grishauge 1980).

Mens man ikke kan klandre DS for at have overset en lokalhistorisk kilde, er det mere uforståeligt, at Markbogens oplysninger ikke er blevet mere systematisk udnyttet, da det ville have opklaret fejlen. Ydermere indikerer det adelige ejerskab i 1600-årene, at gården i sin egenskab af selvstændigt udmatrikuleret, adelig sædegård må have en ældre overlevering, som bør have sat sig spor i kilderne.

Oddegården x 2 – Oddebyhave – Klim Odde

Det fremgår af den lokalhistoriske litteratur, at den adelige sædegård *Oddegård* lå sydligt i sognet ved landevejen mellem Aggersund og Gøttrup. Sædegården var oprettet af Jørgen Navl omkring 1640 gennem opkøb af en gård og et husmandssted, formentlig svarende til det gods der benævnes "Odde" i Mourits Gyldenstiernes godsfortegnelse 1483 og de tre gårdenheder ved navn "Odenn" i jordebogen ca. 1520. Efter en forfaldsperiode blev *Oddegård* i 1679 købt af Dorthe Kruse til Aggersborggård. Allerede 1700 ligger gården dog øde, mens jorden blev benyttet til græsning

Figur 3: Udsnit af Videnskabskabernes Selskabs kort med Klim Odde mellem Lund Fjord og Bygholm Vejle i vest og åforløbet Sløjen der passerer "Thindla M[ølle]", og som i vikingetiden forbandt Limfjorden med Vesterhavet.

under Aggersborggård. I 1879 blev der på størsteparten af den gamle *Oddegårds* jordtilliggende bygget en ny gård på den modsatte side af vejen, som fik navnet *Enggård* (P. Grishauge 1980 s. 61–66, 1999 s. 82).

Nutidens *Oddegård* derimod er en nydannelse uden sammenhæng med den nedlagte gård. Den moderne *Oddegård* ligger ca. 1 km nordligere, og den er nabogård til gården i gårdklyngen *Klim Odde* ved navn *Oddeleddet* (Grishauge 1999 s. 74). DS 21 sonderer ikke mellem de to homonyme navne.

Områdenavnet *Odde* eller *Klim Odde* sigter til, at landet på dette sted og før den moderne dræning, dannede en landtange mellem *Lund Fjord* i vest og vanddraget *Sløjen* i øst. Navnet *Sløjen* antages at være en afledning til gammel-dansk *slōth*, vestnordisk *slóð*, der betyder 'slæbevej', hvilket stemmer med, at *Sløjen* i al fald frem til vikingetiden menes at have været en transportkorridor for søfarten mellem Aggersborg i syd og Jammerbugten i nord (DS 21 s. 205 f.), se figur 3.

Gårdklyngen ved nutidens *Oddegård* svarer til det, der i de ældste godsfortegnelser over Ågårdgodset 1483 benævnes "Odebyhaffue" og ca. 1520 "Odby haffue", omfattende tre gårde. Det er af samme grund problematisk, at DS kun medtager sidstnævnte navn som et naturnavn: "Navnet refererer antagelig til en indhegning på Klim Odde" (s. 215). Som nævnt i indledningen til DS 21, anvendes efterleddet *-have* ofte om bebyggelser, selvom appellativet som udgangspunkt betegner et 'indhegnet areal' (s. 36). I egnens dialekt betegner en *have* en 'hegnet plet' eller 'et større stykke land, hegnet med grøfter, hvor kreaturer kan gå' (Feilberg 1886–93 s. 568 (Have 5, betydning 2)).

Navne på *-have* og husdyrbetegnelser som forled

I nærheden af *Oddebyhave* finder man gårdnavnet *Grishave* (DS 21 s. 207) samt en samling af nyere huse ved navn *Stodhave* med det alternative navn *Stodhøj* (DS 21 s. 212). Dertil kommer naturnavnet *Bøshaven* (DS s. 213 f.). Som påpeget af Vilhelm la Cour (1923 s. 54) er der nærmest tale om en mønsternavngivning med husdyrbetegnelser som forled, og han nævner i samme forbindelse gårdnavnene

Fårbæk samt nord herfor samlingen af gårde og huse kaldet *Kobakken*. I DS refereres denne forklaring (s. 207), selvom forleddet i *Bøshaven* falder uden for gruppen.

I Peter Grishauges oversigt over ejere af gården *Gris-have* knytter han som de ældste kendte fæstere *Jens Griis* i Lensregnskabet 1562 og *Christen Griis* i Præsteindberetningen 1568. Grishauge antager, at de begge tilhører den lokale nordjyske lavadelsslægt *Griis*, der skriver sig til Slettegård i Hjortdal Sogn (Grishauge 1999 s. 65). De to fæstere er dog ikke medtaget i DAA (1895 s. 132–136) eller Carl Klitgaards gennemgang af slægten (1954).

Den mulige tilknytning til Griis-slægten kan ikke udelukkes, eftersom mange lavadelige slægter i Nordjylland fristede en forarmet tilværelse som almindelige fæstebønder (Kofoed 1985 med henvisninger). Men samtidig er Gris så almindeligt et tilnavn, at Danmarks gamle Personnavne kun medtager udvalgte belæg (DGP 2 sp. 362–364).

Set i sammenhæng med de tre andre navne på *-have*: *Bøshave*, *Oddebyhave* og *Stodhave*, er det mere sandsynligt, at fæsterne er blevet identificeret med en elliptisk form af fæstegårdens navn, end at lavadelsslægtens navn skulle være brugt i navngivningen af gården.

Fårbæk og/eller Ørsig

DS opdeler navnestoffet i "Navne på bebyggelser" og "Andre navne". Ud over det allerede omtalte *Oddebyhave* synes det at være en fejl, at *Ørsig* anføres under "Andre navne" (s. 216). *Ørsig* ligger umiddelbart syd for gårdsamlingen *Fårbæk*, og den usikkerhed om lokaliseringen, der udtrykkes i DS 21 (s. 216), må anses for ubegrundet. Ifølge Peter Grishauges undersøgelser lå der umiddelbart syd for *Fårbæk*-gårdene en gård ved navn *Ørsig* frem til 1877, hvor den blev opkøbt og lagt under *Sønder Fårbæk* (Grishauge 1999 s. 86).

Ørsig var oprindeligt en gård under Ågård, og den nævnes i godsfortegnelsen fra 1483 som "*ved Ørsigh*" med

fæsternavnet *Jes Madsen*. *Ørsig* mangler i den senere godsfortegnelse fra ca. 1520, men her finder vi i stedet gården *For Beck* med fæsternavnet *Las Andersen*. Selvom Peter Grishauge (anførte arbejde s. 70) henfører sidstnævnte belæg til *Sønder Fårbæk*, er det efter min opfattelse mere sandsynligt, at der er tale om konkurrerende navne for en og samme gård.

Klitten og Klitgårdene

Ordet "klit" indgår på grund af beliggenheden ud til Vesterhavet i en lang række navne i Klim Sogn. I Markbogen 1683 omtales *Wester Klete*, *Meld Klitte* og *Øster Klittegaard*, svarende til nutidens *Vester-* og *Øster Klitgård* (DS 21 s. 210). Man kan i forbifarten notere, at *Meld Klitte*, d.v.s. "den mellemste *Klitgård*" ikke er medtaget i DS, selvom der må have eksisteret en gård eller et husmandssted med dette navn i 1683. Ifølge Peter Grishauge var *Vester Klitgård* i sidste halvdel af 1600-tallet opdelt i et bol kaldet *Lille Klitgård* samt et hus kaldet *Vesterklit* (Grishauge 1999 s. 10). Sammesteds hævdes det, at gården på ny var samlet til én i begyndelsen af 1700-tallet.

Vester Klitgård er gammelt Ågård-gods, og det er formentlig denne gård, der i godsfortegnelsen fra 1483 benævnes "*Clitten*". DS henfører belægget korrekt, dog med fejlagtigt årstal 1486 (s. 210). I analysen af de to godsfortegnelser vedrørende Ågård regner Erik Ulsig imidlertid med, at "*Clitten*" svarer til gårdsamlingen "*Wklitt*" i jordebogen fra ca. 1520 (Ulsig 1968 s. 465), men dette er givetvis forkert. Gårdsamlingen *Udklit* er delt mellem Klim og Kollerup Sogne (DS 21 s. 213), og antallet af gårde i *Udklit* i jordebogen ca. 1520 er for højt til at passe med enkeltgården "*Clitten*". Forvirringen opstår, fordi *Udklit*-gårdene medregnes under Klim By i jordebogen ca. 1520.

I stedet må 1483-belægget "*Clitten*" sammenkædes med to gårde i "*Klittbogrønne*", der omtales i jordebogen ca. 1520 (Grishauge 1999 s. 10). Navnet *Klitbogrøn* kendes som

naturnavn nær den nordvestlige sognegrænse til Vester Torup, hvor det nævnes i en skelforretning fra 3/8 1461. Diplomet er ikke med i Rep 2, men er udgivet af A. Sørensen (1939 s. 263 f.). DS opfatter i opslaget *Klitbogrønne* de to belæg som "forsvundne gårde" (s. 210). Forleddet tolkes som inkolentbetegnelsen 'klitbo'/'beboer i klitterne' eller som et stednavn **Klitbo*, hvor *-bo* har betydningen 'bod' eller 'bolig', mens efterleddet *-grønne* sigter til græsning. DS har ikke været opmærksom på, at samme lokalitet nævnes 16/1 1635 i forbindelse med en overdragelse af Ågård med tilliggende gods ved landstinget i Viborg. I kildeudgaven læses navnet med usikkerhed "*Klitborgløn* [?]" (Holmgaard 1966 1970 s. 234 f. (1635, nr. 1)). Det må på den baggrund anses for sandsynliggjort, at *Klitbogrønne* er et ældre, alternativt navn for *Klitgårdene* snarere end en forsvundet bebyggelse.

Ågårds forsvundne *torp*-bebyggelser

I det foregående har jeg godshistorisk og geografisk argumenteret for, at fire navne blandt Ågårds underliggende gods i lovhævd 1483 og jordebogen ca. 1520 vedrører to lokaliteter: *Ørsigh/For beck* og *Klittbogrønne/Clitten*. Jeg vil på den baggrund sammenstille listerne som vist i tabel 2.

De nederst placerede bebyggelser, gården "*Tygstrup*" i 1483-listen og gården "*Rilstrup*" i jordebogen fra ca. 1520, skal omtales i det følgende. De to gårde lader sig ikke umiddelbart identificere med kendte bebyggelser i Klim, og de regnes derfor som forsvundne i DS. Forleddet i "det sporadisk overleverede navn" ?*Rilstrup* tolkes med usikkerhed som personnavnet *Rikulf*, mens forleddet i *Tygstrup* angives som **Týkir* uden reservation omkring det enlige belæg på navnet (DS 21 s. 212).

Selvom de to navne ikke behøver at vedrøre samme lokalitet, forekommer det at være det mest sandsynlige, fordi der trods alt kun er ca. fire årtier mellem de to godsfortegnelser, og fordi det forekommer mindre sandsynligt, at

NAVN OG NAVNEBÆRER I KLIM SOGN

der med begge kilder skulle være forsvundet en gård med et navn på *-torp*. Hverken *Tygstrup* eller *Rilstrup* kan vedrøre de i nutiden kendte, sammensatte *-torp*-navne i området, idet en godshistorisk gennemgang af de kendte bebyggelsesnavne på *-strup* i omegnen af Klim er forsøgt med negativt resultat.

Tabel 2: Sammenstilling af bebyggelserne i lovhævd 1483 og jordebogen ca. 1520.

Mourits Gyldenstiernes gods 25/5 1483			Anne Mouritsdatters gods ca. 1520	
Clitten	1 gård	=	Klittbogrønne	2 gårde
Clim	13 gårde	=	Wklitt	11 gårde
Clim	1 gård	=	Kliim by	6 gårde
Odebyhaffue	3 gårde	=	Odby haffue	3 gårde
Ørsigh	1 gård	=	For beck	1 gård
Ode	1 gård	=	Odenn	3 gårde
Tygstrup	1 gård	=	Rilstrup	1 gård
I alt	21 gårde			27 gårde

Spørgsmålet er så, om *Tygstrup* og *Rilstrup* trods den store ortografiske forskel er samme navn. Efter kontrollæsning af originalteksterne kan det fastslås, at de begge er læst korrekt i kildeudgaverne. Eline Gøjes Jordebog bærer dog præg af at være en renskrift, og kilden er kendt for at rumme en del fejl. Uanset hvad, så lader de to navne sig ikke forene hverken sprogligt eller palæografisk uden at forudsætte grove afskrivningsfejl: Mens stort "R-" ikke sjældent fejllæses, vil en fejllæsning af stort "T-" være sværere at bortforklare. En veksling mellem "y" og "i" er naturligvis uproblematisk, mens en veksling mellem "g" og "l" ligeledes er svær at forklare.

En godshistorisk tilgang kan måske gøre os lidt klogere: Den eneste mere prominente bebyggelse i Klim, der vides at have tilhørt Ågård, og som ikke er omtalt i de to godsfortegnelser, er *Tinglavgård* og *-mølle*. På grund af en ændret grænsedragning de sidste 150 år har *Tinglavgård* hørt under Gøttrup, og derfor behandles lokaliteten under dette sogn i DS 21 (s. 202). *Tinglavgård* er Ågård-gods fra

gammel tid, som det fremgår af lensregnskabet fra 1621: "Knud Gyldenstjerne til Aagaard har tilskrevet Tønne Friis, at denne mølle af Arilds tid har ligget under Aagaards frihed og altid for Kongelig Majestæts skat skal være fri" (citeret efter P. Grishauge 1999 s. 84).

Første sikre omtale af *Tinglav* er i de bevarede skiftedokumenter efter Anne Mouridsdatter Gyldenstjerne (22/7 1550, Adk.reg. 1550 nr. 120) samt et dertil hørende indbyrdes mageskifte mellem arvingerne (24/7 1550, Adk. reg. 1550 nr. 121–122). Det fremgår heraf, at *Tinglavgård* og *-mølle* tilfalder Mourits Olsen Krognos, som var gift med Eline Gøye, og man ville på den baggrund forvente, at *Tinglavgård* figurerede i hendes jordebog.

I forbindelse med arveskiftet 1550 oplyses det, at "Tienlau mølle Oc gaardt giffuer halff Siffuende pund meill, enn fjerding Smør enn fjerding tønne Aaell" (Adk.reg. 1550: 122). Det hedder endvidere, at "Oc Bcall Thienlau Mølle Jngenn Aar bruges fra Ste Wolborig dag tiill Seyrmiere wor frue dag for The mendt som boer y Odhre thieres enge Bcall icke forderffuis aff wande" (Adk.reg. 1550: 121, begge dokumenter udlæst af Susanne Vogt). Fortolkningen af vandmøllens driftsperiode giver i 1663 anledning til konflikt mellem ejeren af Ågård og Oddegård (A. Grishauge 1980 s. 41).

Interessekonflikten med nabobebyggelsen kan måske også genfindes i form af et delvist (interesse)sammenfald i fæsternes navne. *Tygstrup* bebos i 1483 af fæsteren *Nis Jensen*, mens en af tre fæstere i Oddebyhave hedder *Nis Fynbo*. Fæsteren i *Odde* hedder *Jep Fynbo*. I godsfortegnelsen fra ca. 1520 optræder *Nis Jensen* i *Oddebyhave*, omend det kan være to personer med samme navn. Fæsteren i *Rilstrup* ca. 1520 hedder *Chresten Fynbo*, og i *Odden* er en af tre fæstere *Peder Fynbo*. De sammenfaldende fæsternavne spiller naturligvis også en rolle for dateringsspørgsmålet af kilderne (Ulsig 1968 s. 230 ff. samt s. 465).

Navnet *Tinglavgård* skrives i ældre kilder ret forskelligartet. Markbogen 1683 har fx "Tienlaug, Tinlaug, Tiendlag, Tinglaug". I DS 21 tolkes navnet overbevisende som et oprindeligt gammeldansk appellativ *tēnelag* "sted (lag) hvor der sættes fiskeruser (tene)" (s. 202). Med tanke på, at såvel "T", "g" og "l" var i spil i forbindelse med de enkeltstående former *Tygstrop* og *Rilstrup*, er det efter min mening mest sandsynligt, at de på en eller anden måde er stærkt forvanskede former af *Tinglav*.

Afgiften fra *Rilstrup* svarer til de øvrige gårde i Odde i jordebogen ca. 1520, mens møller som fx "Wostmølle" i Gøttrup Sogn yder en helt anden afgift i jordebogen (Thiset 1892 s. 464). Forskellen kan nok forklares med, at der i skiftesagen fra 1550 udtrykkeligt tales om både en gård og en mølle.

Samme "Wostmølle" kan i jordebogen i øvrigt illustrere, hvorledes forskrevne former kan lede til forkerte konklusioner. I DS er belægget sammenkædet med vejrmøllen i Vust Sogn (DS 21 s. 222), selvom denne vejrmølle først omtales i slutningen af 1800-tallet. Det er desuden påfaldende, at Ågård's gods i Vust Sogn findes længere fremme i jordebogen (Thiset 1892 s. 45 f.). "Wostmølle" optræder i jordebogen sammen med øvrigt gods i Gøttrup Sogn, og godshistorisk er der derfor ingen tvivl om, at belægget vedrører *Vestermølle* i Gøttrup Sogn. *Vestermølle* nævnes i øvrigt også i forbindelse med overdragelsen af Ågård 1635 (Holmgaard 1966–1970 s. 234 f. (1635, nr. 1)), så der er ingen tvivl om, at denne mølle har tilhørt Ågård.

Afslutning

I det foregående er der givet eksempler på fejl, som opstår, når den sproglige analyse i stednavneudgaver undlader at indsætte navnebelæggene i en godshistorisk sammenhæng. Min egen analyse tog udgangspunkt i en undersøgelse af

to *-torp*-navne. Hovedparten af de unøjagtigheder jeg fandt, blev siden bekræftet af den lokalhistoriske litteratur.

Særligt forvirrende er for mig at se kildernes brug af skiftende navne for samme bebyggelse. Særligt ved enkeltgårde i Nordjylland synes dette at være et udbredt fænomen, og som eksempler kunne nævnes *Vangstorp* (Værnfeldt 1935–36) og *Gøgsig* (Jakobsen 2012).

Det kræver et stort overblik at nå til bunds i alle godshistoriske detaljer med betydning for vurderingen af navnebelæggene. Det er fx umuligt at komme på den ide, at bebyggelsen *Midt i byen*, som omtaltes i Markbogen 1683, men som ikke er medtaget i DS 21, hænger sammen med gården *Toftegård* i Klim By. Det er i øvrigt også en gård med en omskiftelig historie og fysisk omfang (P. Grishauge 1980 s. 66–68).

Den redaktionelle beslutning om, hvornår et navn har en tilstrækkelig sikker overlevering til at kunne tolkes, samt hvor meget der i det enkelte tilfælde skal gøres for at opspore ekstra information, vil altid variere, og de trykte stednavneudgaver vil altid kunne kritiseres. Forfatteren til DS 21, Gordon Albøge, var både lokalkendt og en flittig optegner, og hans navnetolkninger vidner om stor soliditet. Det var Albøge, som introducerede mig til navneforskningen. Han døde i februar 2015, mens denne artikel blev skrevet, og artiklen skal derfor slutte med en hyldest til en god forsker og inspirerende underviser.

Kilder og litteratur

Adk.reg. (med årstal og løbenummer): Landbohistorisk Selskabs Adkomstregistrering. Samling af excerpter fra trykte og utrykte kilder vedrørende adkomster til dansk landgods 1513–1559 på Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Bennike, Valdemar, & Marius Kristensen, 1898–1912: Kort over de danske folkemaal med forklaringer. København.

NAVN OG NAVNEBÆRER I KLIM SOGN

- La Cour, Vilhelm, 1923: Oldtidsveje og Stednavne. I: Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie 4, s. 38–69.
- Christensen, William, 1931: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, 2. Række, 3. Bind (1479–1488) [forkortet Rep 2]. København.
- DAA = Danmarks Adels Aarbog 1884 ff.
- Dalberg, Vibeke, 2000: Stednavneforskning. I: Den Store Danske Encyklopædi 18. København.
- DGP = Danmarks gamle Personnavne. 1 Fornavne, 2 Tilnavne. København 1936–1964.
- DS = Danmarks Stednavne 1 ff. København 1922 ff.
- Espgaard, Arne, 1972. Vendsysselsk Ordbog 2 [bogstaverne h–l]. Hjørring.
- Feilberg, Henning Frederik, 1886–1893: Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. Første bind A–H. København.
- Færch, Ole, 2013: Aalborghus lens jordebog 1562. Landbohistorisk Selskab. Auning.
- Grishauge, Andreas & Peter, 1980: Klim-bogen. Privatudgivelse.
- Grishauge, Andreas, 1980: Møllernes tid i Klim. I: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Han Herred 1980, s. 38–41.
- Grishauge, Peter, 1980: To forsvundne gårde i Klim sogn. I: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Han Herred 1980, s. 61–68.
- Grishauge, Peter, 1999: Gårde i Klim sogn. Privatudgivelse [bearbejdet udgave af Klim-bogen 1980].
- Holk, Hans, 1778: Provinzial-Lexikon over Danmark ... i Form af en Ordbog. København.
- Holmgaard, Jens, 1966–1970: Viborg Landsting skøde- og pantebog 1624–1637. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Jens Holmgaard. (Landstingenes skøde- og pantebøger 1). København.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2012: Gøgsig: Marknavn, gårdsnavn og slægtsnavn. I: Vendsyssel Årbog 2012, s. 51–68.
- Jensen, Jens Villiam, 1983: Profiler i nordisk senmiddelalder og renaissance. I: Festskrift til Poul Enemark. (Arusia – Historiske Skrifter 2). Århus, s. 255–276.
- Jensen, Jens Villiam, 1985: Skifteprincipper og skiftepraksis for adeligt jordegods i det 16. århundrede. I: Aage Andersen, Per Ingeman & Erik Ulsig (red.): Festskrift til Troels Dahlerup. (Arusia – Historiske Skrifter 5). Århus, s. 333–350.

- Jensen, Jens Villiam, 1994: Fra fæstegårdssystem til hovedgårdssystem. Det danske godssystem i senmiddelalder og renaissance. I: Danmark i Senmiddelalderen. Århus, s. 123–142.
- Jensen, Jens Villiam, 2001: Arv og godssamling. Skifte af adeligt jordegods 1400–1660. I: Per Ingesman & Jens Villiam Jensen (red.), Riget, Magten og Æren. Den danske adel 1350–1660. Århus, s. 451–477.
- Jonge, Nikolay, 1777: Baron Ludvig Holbergs Geographie eller Jordbeskrivelse, forfattet efter det af ham selv udgivne lidet latinske geografiske Kompendium men nu vidtløftigere udført... København.
- Klitgaard, Carl, 1949: Studier over vendsysselske jordegne Gaarde og Selvejerbønder før og efter Skipper Klemensfejden 1534. I: Vendsysselske Aarbøger 1949, s. 34–147.
- Klitgaard, Carl, 1954: Slettegaard i Vester Hanherred. I: Historisk Årbog for Thisted amt 1954, s. 131–176.
- Kofoed, Annalise Dam, 1985: Nordjysk lavadel omkring år 1500. I: Festskrift til Troels Dahlerup på 60-årsdagen 3. december 1985. (Arusia – Historiske Skrifter 5). Århus, s. 191–208.
- Olsen, Gunnar, 1957: Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525–1774. Landbohistoriske skrifter 1. København.
- Pedersen, Henrik, 1928: De danske Landbrug fremstillet paa Grundlag af forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688. Udgivet efter hans Død paa Bekostning af Carlsbergfondet. Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag. København. [Reprotryk for Landbohistorisk Selskab. København 1975].
- Pontoppidan, Erik, 1769: Den danske atlas eller Kongeriget Danmark ... Landsbeskrivelse [posthumt udgivet af Hans de Hofman], bind 5. København.
- Rise Hansen, Carl, 1964: Præsteindberetninger om fæstegods mv. i Vendelbo stift 1568 og 1599. Udgivet af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie. København.
- Rep 2 = Christensen, William, 1931.
- Rønn Christensen, Peter, 1935: Fra Ø. Han Herred. Nogle Oplysninger om Bebyggelsen i det 16. og 17. Aarhundrede, Vendsysselske Aarbøger 1935, s. 105–120.
- Sørensen, A., 1939: Et Skelbrev for Klim Sogn. I: Historisk Aarbog for Thisted Amt 1939, s. 262–264.

NAVN OG NAVNEBÆRER I KLIM SOGN

- Thiset, Anders, 1892: Fru Eline Gøyes Jordebog med tilhørende Brevuddrag. København.
- Ulsig, Erik, 1968: Danske Adelsgodser i Middelalderen. (Skrifter udgivet af Det historiske institut ved Københavns Universitet 2). København.
- Værnfeldt, Kristian, 1935–1936: Lidt om Vangstorp i Sulsted Sogn. I: Jyske Samlinger, 5. Række, 2. Bind, s. 102–115.
- Wulff, Daniel Høffding, 1872–1874: Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie i det 16de og 17de Aarhundrede. Aalborg.
- Wulff, Daniel Høffding, 1887–1888: Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Aalborg.

SUMMARY

Name and Denomination. Lost Settlements in Klim Parish, Northern Jutland, as a Case Story

By Michael Lerche Nielsen

This article exemplifies the need for onomastic research to draw in the history of ownership, tax rolls, and transactions of landed estates when establishing the list of recorded forms of a given name. This is especially the case in areas where competing, alternative names for the same location occur frequently, such as is the case along the northwestern coast of the Jutland peninsula. The case study is the Klim parish on the west coast of northern Jutland, which has been published in the series *Danmarks Stednavne* vol. 21 (DS, 1993). The article demonstrates how two apparently lost settlement names *Jennerhus* and *Kajgård* are misreadings of well-known places: *Imer* and *Odgård*, respectively. It is also shown that the name *Oddegård* through time in fact refers to two geographically separate farms, although it has been treated as one and the same location in DS. History of

MICHAEL LERCHE NIELSEN

ownership helps us realize that certain settlements have more than one name. Thus, it is argued that *Ørsig* and *Får-bæk* both refer to the same farm. Even the partitioning of farms can be better understood when we draw in ownership history. This is the case with a series of settlement names which have been overlooked or treated as field names in DS: *Clitten*, *Wester Klit*, *Meld Klit*, *Øster Klit* and *Klitbogrønne*. Finally, two apparently lost medieval *thorp*-name hapaxes, *Tygstrup* 1483 and *Rilstrup* c. 1520, are inspected and it is shown that, from the point of view of ownership history, they are most likely to be conceived as very corrupt forms of *Tinglavsgård* and *Tinglavs Mølle*.

Michael Lerche Nielsen
Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut,
Københavns Universitet
lerche@hum.ku.dk